

דעות

האם פתרון שתי המדינות עדיין בתוקף? כן, אבל דרושה תקופת הכנה

שאול אריאלי • ראש קבוצת המחקר "תמרור — פוליטוגרפיה", ומחברם של שמונה ספרים ושלושה אטלסים בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני

20:00 • 30 בינואר 2025

כניסתו המחודשת של דונלד טראמפ לבית הלבן תלווה, קרוב לוודאי, ביוזמה לתהליך מדיני אזורי, שיתנהל במקביל להסכם השברירי בין ישראל לחמאס. ועולה השאלה: האם יש עדיין היתכנות לפתרון שתי המדינות על פי הפרמטרים שהנחו את המו"מ האפקטיבי האחרון, בין אהוד אולמרט ומחמוד עבאס באנאפוליס 2008?

התשובה מתייחסת לשני מרכיבים עיקריים: בחינת היתכנות במישורים המרחבי-דמוגרפי-כלכלי, הפוליטי והחברתי — שכל אחד מהם הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק, ויצירת תנאים פיזיים להיפרדות מדורגת ובנייה מחדש של אמון בין הצדדים, לצורך מו"מ שיחייב את שניהם להסתפק ב"חצי תאוותם".

בחינה מעמיקה של המציאות המרחבית בגדה המערבית חושפת תמונה מורכבת של התפלגות דמוגרפית ושליטה מרחבית. בשטחי A ו-B, המהווים קרוב ל-40% משטח הגדה, חיים יותר מ-2.5 מיליון פלסטינים, בנוסף לכ-400 אלף שחיים במזרח ירושלים. השטח הבנוי באזורים אלו משתרע על 710 קמ"ר — כרבע משטח הגדה.

בשטחים אלו אין נוכחות יהודית קבועה, למעט שמונה מאחזים בלתי חוקיים בשטח B, מחציתם מוגדרים כחוות חקלאיות שבכל אחת מהן גרה משפחה אחת. שישה מהם ממוקמים באזור המכונה "השמורה ההסכמית", מדרום-מזרח לבית לחם. שני מאחזים נוספים נמצאים באזור רמאללה, אחד בסמוך להתנחלות עפרה והשני בשטח הכפר תורמוס עיא. חשוב לציין, כי כל הקרקעות בשטחי A ו-B הן בבעלות פלסטינית, מדינתית או פרטית (מקור: "שלום עכשיו").

בשטח C התמונה מורכבת יותר: נכון לסוף 2024 יש בו 134 התנחלויות ו-221 מאחזים בלתי חוקיים (66 מהם הוקמו במהלך המלחמה הנוכחית). למרות המספר הגדול של יישובים יהודיים, השטח הבנוי שלהם הוא רק 1.6% משטח הגדה. במקביל, ההתיישבות הפלסטינית בשטח C כוללת כ-1,100 קהילות, המשתרעות על שטח של 140 קמ"ר — 2.4% משטח הגדה.

נתון משמעותי נוסף הוא, שכ-81% מההתיישבות הפלסטינית בשטח C היא למעשה המשך טבעי של יישובים הממוקמים בשטחי A ו-B, שהבנייה בהם גלשה לשטח C. האוכלוסייה הפלסטינית בשטח C מונה כ-400 אלף בני אדם — 45% מכלל תושבי האזור. מוסיפה למורכבות העובדה ש-52% משטח C — ליבת ההתיישבות בגדה — הוא בבעלות פלסטינית פרטית.

נתוני הלמ"ס לסוף 2024 מציינים תמונה מורכבת של הנוכחות הישראלית בגדה: היא אמנם מונה 511,908 בני אדם, אך המגמות הדמוגרפיות המסתמנות שליליות. גם השנה, בדומה לשלוש מחמש השנים האחרונות, יש מאזן הגירה שלילי (עוזבים יותר מאשר מצטרפים), עם ירידה משמעותית מ-1,359 מצטרפים ב-2023, ל-1,880 עוזבים ב-2024.

התמונה העגומה משתקפת הן במאזן ההגירה הבינלאומי (בין הגדה לחו"ל), שהידרדר מ-809 למינוס 284, והן במאזן ההגירה הפנימי (בין ישראל לגדה), שצנח מ-550 למינוס 1,596. הגידול באוכלוסייה נשען

אך ורק על ריבוי טבעי, שעלה מ-12,499 ל-12,998, כאשר 58% ממנו מתרכז ביישובים החרדיים, בעיקר במודיעין עילית ובביתר עילית.

במבט רחב יותר, כיום המתנחלים הם רק כ-5.14% מאוכלוסיית ישראל, 15% מאוכלוסיית הגדה המערבית, ו-55% מהאוכלוסייה בשטח C. נתונים אלו מצביעים על מגמה משמעותית של שינוי דמוגרפי, המעלה שאלות כבדות משקל לגבי המשך ההתיישבות והרכבה החברתי.

מבחינת ההיתכנות הכלכלית של פתרון שתי המדינות, בחינת היחסים בין ישראל לרשות הפלסטינית מצביעה על מגמה של תלות הולכת וגוברת. על פי מחקר של ד"ר רועי פייברג מקבוצת המחקר "תמרור", ישראל היא שותפת הסחר המרכזית של הרשות הפלסטינית, עם היקף סחר שנתי של 5-6 מיליארד דולר. הנתונים מראים כי כ-65% מהיבוא הפלסטיני מקורו בישראל, ו-85% מהיצוא הפלסטיני מופנה לשוק הישראלי.

ממד נוסף של התלות הכלכלית משתקף בשוק העבודה. עד פרוץ המלחמה הנוכחית, כ-130 אלף פלסטינים עבדו בישראל ובהתנחלויות באופן חוקי, ועוד כ-50 אלף עבדו ללא היתרים. המלחמה הובילה לזינוק דרמטי בשיעור האבטלה ברשות הפלסטינית, מרמה של 25%-30% לרמה של 50%-60%. ושיעור האבטלה גבוה במיוחד בקרב צעירים.

התמונה התקציבית מדגישה אף היא את העמקת התלות של הפלסטינים בישראל. מתוך התקציב השנתי של הרשות הפלסטינית — 5.6 מיליארד דולר, החלק של כספי המסים שישראל גובה בעבור הרשות גדל מ-40% ב-2010 לכמעט שני שלישים כיום. במקביל, חלה ירידה משמעותית בתקצוב מהמדינות התורמות, מ-39% ל-4% בלבד מהתקציב הרשות הפלסטינית. נתונים אלו משקפים העמקה בתלות הכלכלית בין הרשות הפלסטינית לישראל, שמקורה ב"פרוטוקול פריז".

המציאות הדמוגרפית והכלכלית בקרב הישראלים מציגה תמונה מורכבת וקשה: העלייה בשיעור החרדים, שכיום מהווים 36% מהאוכלוסייה בגדה המערבית, לצד הירידה בשיעור החילונים ל-26%, משקפת שינוי עמוק במרקם החברתי-כלכלי של המתנחלים. הנתונים הבולטים: 37% מהמתנחלים משתייכים לאשכול החברתי-כלכלי הנמוך ביותר, ועוד 9% נמצאים באשכולות 2 ו-3. המשמעות היא, שכמעט מחצית מהאוכלוסייה חיה בעוני עמוק — פי עשרה מהממוצע הישראלי. המדינה מנסה לגשר על הפער באמצעות סבסוד ממשלתי בשיעור כפול מהממוצע הארצי, אך זהו פתרון בעייתי ואינו ברקיימא.

הנתונים הדמוגרפיים והקרקעיים בגדה המערבית מציירים תמונה ברורה: הפלסטינים מחזיקים ברוב דמוגרפי משמעותי ובדומיננטיות מרחבית, הן מבחינת בעלות על הקרקע והן מבחינת השטח הבנוי. מציאות זו מעמידה את המצדדים ברעיון הסיפוח בפני דילמה בלתי פתירה: או אובדן הרוב היהודי או ויתור על אופייה הדמוקרטי של ישראל.

בעוד שקיימת היתכנות מרחבית לפתרון שתי המדינות, החסמים הפוליטיים והחברתיים, במיוחד בצד הישראלי-יהודי, מחייבים לנקוט גישה הדרגתית

עם זאת, ניתן להביא להיפרדות באמצעות חילופי שטחים בהיקף של 4% משטח הגדה. פתרון כזה יאפשר לשמר 80% מהאוכלוסייה הישראלית החיה כיום מעבר לקו הירוק תחת ריבונות ישראל, תוך שמירה על רציפות טריטוריאלית ומרקם החיים, הן של הפלסטינים והן של הישראלים.

האתגר המעשי של פינוי הישראלים מתרכז בעיקר בהיבטים של תעסוקה ודיור. ניתוח מפורט של הנתונים מראה כי ניתן להתמודד עם האתגר: בתחום התעסוקה, מאחר ש-50% מהמתנחלים הם ילדים,

שיעור התעסוקה הממוצע שלהם עומד על 63%. 62% מהם כבר עובדים בישראל, ו-6% הם גמלאים. כלומר, נדרש ליצור רק כ-3,500 מקומות עבודה חדשים בשנה למשך חמש שנים (כמעט כולם במערכות החינוך והרווחה). זהו אתגר צנוע בהשוואה לקצב יצירת מקומות העבודה בישראל, שהוא כ-100 אלף משרות חדשות בשנה.

דגל פלסטין בכפר ביתא מדרום לשכם, ליד מגדל תצפית ישראלי במאחז אביתר, בשנה שעברה. במבט רחב, כיום המתנחלים הם רק כ-5.14% מאוכלוסיית ישראל, 15% מאוכלוסיית הגדה המערבית, ו-55% מהאוכלוסייה בשטח C צילום: AFP/JAAFAR ASHTIYEH

בתחום הדיור, בהתבסס על שיעור המבוגרים מעל גיל 19 (50%) ושיעור הנשואים בקבוצת גיל זו, תידרש בניית 6,400 יחידות דיור בשנה למשך חמש שנים. גם זה יעד בר השגה בהתחשב בקצב הבנייה השנתי בישראל, העומד על כ-55 אלף יחידות דיור חדשות בשנה. נתונים אלו מדגישים כי מבחינה מרחבית, הפרדה בין שני העמים במסגרת פתרון שתי מדינות ניתנת לביצוע, במיוחד אם יישומה ייפרש על פני תקופה של חמש שנים.

לגבי בחינת ההיתכנות של הסדר מדיני במישור השני, הפוליטי, כאן התמונה מורכבת יותר וכוללת אתגרים וסתירות. בזירה הפנים-ישראלית, הממשלה הנוכחית, הנשענת על כנסת ש-16 מהח"כים שבה גרים בהתנחלויות ובמאחזים, דוחה על הסף כל הסדר הכולל הקמת מדינה פלסטינית. בניטור של החלטות הממשלה וועדות

הכנסת בשנתיים האחרונות, כמעט שלא נמצא אזכור לפתרון ארוך טווח לסכסוך.

גם באופוזיציה יש רתיעה מחזרה לפרמטרים של שיחות אנאפוליס. במקביל, אש"ף, חרף תמיכתו הרשמית בפתרון שתי המדינות, מתמודד עם אתגרים פנימיים משמעותיים: אובדן השליטה בעזה, התנגדות חמאס לפתרון שתי המדינות, פיצול בפתח והעדר לגיטימציה ציבורית. כל אלה מקשים על היכולת לקדם הסכם מדיני.

אולם המערכת האזורית עברה שינוי דרמטי מאז ה-7 באוקטובר. המחקר של ד"ר מורן זגה מקבוצת "תמרור" חושף, כי שש מדינות ערביות מרכזיות — מצרים, ירדן, בחריין, איחוד האמירויות, קטאר וסעודיה — קושרות במישרין בין סיום הלחימה בעזה לבין התקדמות לפתרון מדיני כולל. מדינות אלו רואות בפתרון שתי המדינות מפתח ליציבות אזורית, ומקדמות חזון משותף הכורך את עתיד האזור בפתרון בר-קיימא לסכסוך הישראלי-פלסטיני.

הזירה הבינלאומית מציגה מגמה דומה, עם עלייה חדה בהצהרות תמיכה מצד האו"ם והאיחוד האירופי בפתרון שתי המדינות. בארה"ב, למרות ירידה בתמיכה בפתרון זה מאז ניצחונו של טראמפ, מתגבשת הערכה כי כדי לסלק את חמאס נחוצה יוזמה מדינית רחבה. התוכנית האמריקאית שואפת לכונן ברית הגנה אזורית בחסותה, שתבלום את "ציר הכאוס והטרור" בהובלת איראן.

הניתוח מעלה, כי ישראל נתונה בבידוד דיפלומטי בשל התנגדותה לחזור לתהליך מדיני. עתיד עמדתה תלוי במידה רבה במדיניות הנשיא האמריקאי הנכנס, שיצטרך להתמודד עם העמדה הערבית אשר מתנה נורמליזציה עם ישראל בהתקדמות בערוץ הפלסטיני.

אשר להיתכנות במישור החברתי — מחקרי דעת קהל שערכו פרופ' סיון הירש-הפלר ופרופ' גלעד הירשברגר מ"תמרור", חושפים תמונה מעניינת של עמדות הציבור הישראלי לגבי עתיד השטחים. הממצאים

מדצמבר 2024 מראים על פיצול ברור: 50% מהציבור היהודי תומך בהיפרדות מהפלסטינים, בין אם דרך הסכם דו־צדדי (25%) או במהלך חד־צדדי (25%). המחצית השנייה מצדדת בהמשך השליטה הישראלית, אם במסגרת סיפוח רשמי או על ידי המשך המצב הקיים.

שתי מגמות בולטות מסתמנות לאורך השנים בקרב הציבור הישראלי־יהודי: ירידה דרמטית בתמיכה בפתרון שתי המדינות, מ-47% בנובמבר 2018 ל-25% בסוף 2024, ובמקביל, עלייה משמעותית בתמיכה בשימור המצב הקיים, מ-9% ל-22% באותה תקופה. גם התמיכה בסיפוח עלתה מ-17% ל-28%. שינויים אלה משקפים תהליך עמוק שהחל עוד טרם אירועי אוקטובר 2023.

בקרב הציבור הערבי בישראל התמונה שונה בתכלית, עם 84% תמיכה בהיפרדות, מתוכם 58% במסגרת פתרון שתי המדינות. נוסף כי מחקר של ד"ר מעוז רוזנטל מקבוצת "תמרור" על השיח כפי שהוא מתבטא ברשתות החברתיות, בהצהרות ראשי המפלגות ובעיתונות המודפסת ("הארץ", "ישראל היום", "ידיעות אחרונות") חושף, שלא מתקיים דיון משמעותי בפתרון קבע לסכסוך הישראלי־פלסטיני.

רק לאחר בניית אמון הדדי והוכחת משילות פלסטינית, ניתן יהיה לקיים מ"מ מהותי על הסדר קבע

בצד הפלסטיני, סקרים שערך ה-Institute for Social and Economic Progress מצביעים על תמיכה של 69% מהפלסטינים בפתרון שתי המדינות על בסיס קווי 67', ושל 42% מהם במדינה אחת עם זכויות שוות. מחקרן של ד"ר רונית מרזן וסיגלית מאור מ"תמרור" מצביע על שינוי משמעותי בשיח המשפיענים הפלסטינים ברשתות החברתיות: ירידה של 80% בשימוש במונחים הקשורים לאקטיביזם צבאי ודתי, לטובת שיח המדגיש אקטיביזם תקשורתי, תרבותי ופוליטי.

אולם מעל לכל הנתונים מרחפת הטראומה של טבח ה-7 באוקטובר והשלכותיה על החברה הישראלית, לצד ההרס הנרחב והאבידות הכבדות ברצועת עזה והשלכותיהם על הצד הפלסטיני. משקעים אלו הם אתגר משמעותי בדרך לכל פתרון עתידי.

הסקירה המקיפה לעיל מעלה תובנה מרכזית: בעוד שקיימת היתכנות מרחבית לפתרון שתי המדינות, החסמים הפוליטיים והחברתיים, במיוחד בצד הישראלי-יהודי, מחייבים לנקוט גישה הדרגתית. במקום חתירה מיידית להסדר קבע, נדרשת תקופת הכנה שתבנה את התנאים והאמון הדרושים לפשרות משמעותיות.

אני מבקש להציע מתווה מדיני ליישוב הסכסוך המתמקד בשני צירים מרכזיים: האחד הוא יצירת פרטנרים לגיטימיים. בישראל: קיום בחירות להקמת ממשלה שתחדש את המחויבות לפתרון שתי המדינות על בסיס הפרמטרים המסורתיים. בצד הפלסטיני: עריכת בחירות לנשיאות ולפרלמנט הרשות הפלסטינית ולאש"ף, במטרה ליצור הנהגה מאוחדת ולגיטימית, שתכלול את כל הגורמים המכירים בישראל.

הציר השני הוא בניית תשתית טריטוריאלית וכלכלית, שתאפשר ביסוס משילות פלסטינית: יצירת רצף טריטוריאלי פלסטיני בגדה על ידי העברת חלק משטח C לסמכות הרשות הפלסטינית, כולל 2% מהשטח הבנוי שגלש מאזורי A ו-B לאזור C, בהתבסס על תוכניות שרון ואולמרט, ותוך פריסת כוחות משטרה פלסטיניים באזורים אלו תחת מדדי ביצוע מוסכמים.

ברצועת עזה צה"ל ייסוג ותיפרס משטרה פלסטינית, עם אפשרות לתגבור של כוח ערבי. יחודש הקשר הרציף בין עזה לגדה באמצעות רכבת ("המעבר הבטוח"), על ידי השלמת המסילה מיד מרדכי למעבר ארז ומקרית גת למעבר תרקומיא. יעודכן פרוטוקול פריז הכלכלי, כולל הקמת מערך עצמאי לסילוקין של המסים העקיפים הפלסטיניים. יוקם

מנגנון בינלאומי למימון התהליך. תקודם הנורמליזציה בין ישראל לעולם הערבי, במיוחד בהקשר של בניית ברית אזורית מול איראן.

מתווה זה מציע מסגרת ריאלית להתקדמות, תוך הכרה במגבלות הפוליטיות והחברתיות הקיימות ויצירת תנאים הדרגתיים לבניית אמון בין הצדדים. למהלך זה יידרש זמן רב, והוא מבוסס על תפיסת win-win מובהקת: ישראל תשמור על סמכות ביטחונית מהותית בגדה, תשמור על היישובים והמאחזים, מזרח ירושלים, בקעת הירדן והגבול עם ירדן. היא תיהנה מתיאום ביטחוני הדוק עם הרשות הפלסטינית, משיקום יחסיה עם ירדן ומצרים ומהשתלבות בברית אזורית נגד איראן.

הפלסטינים, מצדם, ייהנו מרציפות טריטוריאלית משמעותית (גם אם מוגבלת), מחיזוק דרמטי של הכלכלה, משיקום מקיף של עזה, מחידוש הקשר החיוני בין שני חלקי פלסטין וממשילות אפקטיבית, ותהיה להם כתובת מאוחדת שתייצג את העם הפלסטיני. הצלחת השלב הזה תאפשר מעבר למשא ומתן על הסדר קבע.

האתגר העיקרי, כפי שמלמד הניתוח לעיל, אינו בהיתכנות המרחבית או בסוגיות טכניות, אלא בנכונות של מנהיגי שני הצדדים להוביל את עמיהם לפשרה היסטורית. המציאות המורכבת שנוצרה לאחר ה-7 באוקטובר מחייבת חשיבה מחדש: האם נמשיך להיגרר לעבר מדינה אחת, או שנמצא את האומץ והחוכמה לממש את חלופת שתי המדינות, שלמרות הכל, עודנה אפשרית.

הדרך קדימה עוברת בהכרח דרך שלב ביניים: בחירות בשני הצדדים, העברה הדרגתית של שטחי C לרשות הפלסטינית, ושיקום הקשר בין עזה לגדה. רק לאחר בניית אמון הדדי והוכחת משילות פלסטינית, ניתן יהיה לקיים מו"מ מהותי על הסדר קבע. לא מדובר בהזיה, אלא במציאות מורכבת שדורשת מנהיגות אמיצה בשני הצדדים.

לחצו לקבלת עדכונים בנושא:

+ מתנחלים

+ רצועת עזה

+ פלסטינים

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו
מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר
האיכותי בישראל
© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ